

і. Огієнко.

Український запорозький
скит на Афоні.

70866/16

32 686.

СЕКРЕТНО

Український Чорноморський Інститут

Ч.ІВ

Архієпископ Іларіон

(Огієнко Іван)

Викрадено

УКРАЇНСЬКИЙ ЗАПОРІЗЬКИЙ СКИТ
НА АФОНІ

~~70866~~

Одеса.

1942

На правах рукопису

А в т о р с ь к і п р а в а з а с т е р е ж е н і

5780

"По 1914-му році цей український
Скит мав би сильно занепасти, але
обов'язок українців - не допустити
до цього й таки підтримати його,
як нашу історичну святиню!"

13

Відділ історії та етнографії
Української Академії Наук

9312.14

УКРАЇНСЬКИЙ ЗАПОРОЗЬКИЙ СКИТ

НА АФОНІ.

Українці рано появилися на Афоні, ще десь у першій половині XI віку, і вже року 1169-го заклали собі окремого монастиря, т.зв.Руссикон /Українікон/. Але монастир цей рано стратив свій український характер, і з бігом часу став монастирем спільним, російсько-українським, а з часом і зовсім російським. Україна рано втратила свій державний характер, будучи захоплена Литвою та Польщею, а пізніш Росією, а це вплинуло й на наш монастир на Афоні, - він зовсім зрусифікувався.

Другий монастир на Афоні, де жили Українці, це був Ставроникита /Никитин хрест/. Заснування цього монастиря відноситься на 680-й рік за часу царя Константина Погоната. Але з часу другого арабського нападу на Афон 830-го року монастир цей, разом з іншими, запустів, і був відновлений тільки в X столітті багатом грецькою родиною Ставроникита, від якої й сам одержав свою назву.^{2/} Пізніше монастир знову був запустів і

1/ Див. мою працю "Свята Гора Афон"; 1.Опис Афону, 2.Початкова історія Афону, 3.Монашество на Афоні, 4.Монастирі на Афоні, 5.Управління монастирями, 6.Розцвіт Афону за Візантійської доби, 7.Афон під турецькою владою, 8.Руссикон /Українікон/ на Афоні, 9.Український Запорозький Скит на Афоні, 10.Зносини України з Афоном, 11.Школи й бібліотеки на Афоні, 12.Знищення афонських бібліотек, 13.Значення Афону, 14.Головна причина занепаду Афону і 15.Література про Афон.

2/ Сп.П о р ф и р і й: Первое путешествие в афонские монастыри и скиты, ч.2 ст.185.-Ив.С о к о л о в: Состояние монашества в Византийской церкви /842-1204/. Казань, 1894 р.ст.234.

стояв закладаний, і був відновлений пізно, його воскресив патріарх Єремія десь аж у XVI-му столітті.^{1/} Єремія був у добрих зносинах з Константином Острівським, і може на його прохання до цього монастиря приймали українців.

В 1247 році в цьому монастирі побував ієромонах Сергій /Святогорець/ і ще застав тут українців. Він пише: "Монастирь Ставроникиты греческій; есть впрочем часть здѣсь и малороссіян, которым представлен для русской Службы небольшой параклис /церковь/... Малороссіяне, как мы предубѣждены противу москалей, но нас приняли здѣсь очень хорошо и в духѣ искреннаго страннопріймства".^{2/}

Пізніше дві келії цього монастиря й 42 аскетичні каливи /колибі/ були всі зайняті головно українцями, але вже зрусіфікованими.

В XVIII-му віці в Україні сильно запалилася була повидена національна свідомість, особливо через повстання проти Москви гетьмана Івана Мазепи. Але Мазепа 7 червня 1709-го року програв свій бій з Москвою, і змушений був покинути Україну з частиною своєї старшини та війська. За кордоном повстала тоді досить численна українська еміграція, а незабаром багато козацтва прийняло турецьке підданство й оселилося по Дунаю, особливо в Добруджі. Національна свідомість української людності через усі ці події значно піднялася.

А в Україні по обох боках Дніпра ставало все гірше. На Лівобережжі цар Петро I, а пізніше його наслідники, виловлювали всіх "мазепинців", і жорстоко мстилися над ними. Народ падав під тяжкими утисками московських постів та пачифікацій.

Не краще було й на Правобережжі, - тут поляки також мордували всіх

1/ Патріарх Єремія II був патріархом тричі в 1572-1595 р.р. Деякі дослідники подають роком заснування Ставроникити 1653 р., але тоді Єремія не був патріархом.

2/ Писав Святотерца к друзьям своим о Святой Горѣ Афонской, СПб. 1850 р. Ч. II, ст. 179-180.

українців, кого тільки могли. А до цього тут настало велике переслідування православія, сильно тоді підтримане уніятвом. Повстала т. зв. Ко-ліївщина, як народний протест проти всіх цих переслідувань українського народу, в якій гинуло багато й невинного народу.

Ось у цей грізний для України час знову звернено пильну увагу на Афон, як на спокійне місце життя й подвигу, де православної віри ніхто не переслідує.

Ще року 1614-го з Афону писав ігумен Дерманського монастиря на Волині, Ісаакій Борискович, підкреслюючи власне релігійний спокій на Афоні, для українця під Польщею такий малознаний: "Благодатію Христа моего достиг до Аeonской Горы, опочих мало от трудов непомѣрных. Нынѣ увидѣх пристанище Пречистыя Матери Божія, иде же веліе безмолвіе: ни еретицы клеветуютъ, ни мнящіяся христіане - ꙗкоулицы не вѣтуютъ, ни ласканіем и дарми неутвержденных прельщаютъ, ниже прельщаемаго zde обрѣтаютъ, ни воплю, ни кличу на церковь Христову. Воистину пристанище не от человекъ созданное, но от Божія смотрѣнія".^{1/} І саме в цей час по-встає на Афоні новий Скит, уже виразно національний, чисто український.

Коли на Афоні появилася мазепинці, вони не могли примиритися з чисто російським напрямком Руссикона, і захотіли мати собі свого окремого чисто українського національного монастиря. Цілком можливо, що Руссикон поділяв тоді російську великодержавну ідеологію, щоб то був проти українців "мазепинців", а це не давало можности цим останнім селитися в Руссиконі й спокійно служити Б. гові.

А між тим емігранти, козаки з б. армії гетьмана Мазепи, помалу прибували на Афон, бажаючи в молитві й подвигу закінчити своє життя. Звичайно, вони шукали собі такого місця, де б могли й національно мати на-решті спокій, живучи в рідному оточенні.

Ось у цей час і повстав на Афоні, на землях Пантократорового мана-

1/Акты,относящіеся к исторіи Западной Россіи, т.IV. ст.43.-433.

стиря чисто український Скит св.Пророка Іллі, або т.зв.Іллінський козачий чи запорозький Скит. Заснував його славний ієросхимонах Паїсій Величковський.

Паїсій Величковський народився в 1723-му році в м.Полтаві, і був сином настоятеля чи протопopa Полтавського Собору. Навчався він у Київській Духовній Академії, але що змалку мав великий потяг до монашого життя, тому вже в 17 літ вступив до Любечського монастиря на Дніпрі, й тут постригся, отримавши ім'я Платона. Через 3 роки, маючи 19 літ, Величковський перейшов до Медвідівського св.Миколаївського монастиря на Кієвщині, але втриматися й тут не зміг, бо скрізь тоді було жорстоке гоніння на православні монастирі від католиків та уніятів. Через це й побут Величковського в Києво-Печерській Лаврі так само був короткий, - він постановив утікати від польських переслідувань на затишний Афон.

По дорозі на Афон молодий чернець затримувався в Молдавії та Валахії, де тоді в монастирях було багато українців, і побував в монастирях-скитах Трейотіни Микольський та Кіркул. Нарешті, десь року 1744-го /1746?/ Платон Величковський прибув на Афон з добрим знанням монастирського життя в Україні, Молдавії й Валахії, і в 22 роки прийняв постриг і друге ім'я - Паїсій. На Афоні Паїсій оселився в бідній келії Кипарис біля Пантократорового монастиря, й увесь віддався аскетичним подвигам, бо був прихильником старого аскетичного монашого подвигу.

Чутка про молодого українського аскета подвижника скоро рознеслася по Афону й поза ним, і до Паїсія почали сходитися ченці, головню українці, а почасти й молдавани. Оце й був початок нового українського скита на Афоні під керівництвом Паїсія Величковського.

Осоро біля Паїсія зібралося отіляки української братії, що їй стало занадто тісно при його збогій келії /колибі/, й Паїсій змушений був просити в Пантократорового монастиря більшої садиби, - і йому віддали занепаду порожню стародавню келію Св.Пророка Іллі. Це було в

1756-му році, і відтоді повстав на Афоні загально знаний Іллінський козакий український Скит.

Паїсій був суворий аскет, але в Скиту своїм запровадив кіновіляльний, цебто спільножитний устав, - ченці мали все спільне: їжу, одягу, працю, молитву, - мати якєбудь власне майно їм заборонялося. Паїсій був досвідчений ігумен і твердою рукою провадив свій Скит. Більшість його ченців були вільнолюбні козаки, що ~~всі~~ вимагати, але не вміли слухатися, а тому проти Паїсія Величковського скоро повстало якесь незадоволення, що сильно знеохотило його до свого Скиту й до українців.

У цей час по монастирях Валахії й Молдавії не було доброго порядку, а тому господар Валахії запросив ігумена Паїсія до себе настоятелем в монастир Драгомирню. І Паїсій року 1763-го покинув свого українського монастиря, а за ним подалася й більша частина Іллінського Скиту, 64 ченці. Це сильно вдарило по Іллінському Скиті, спинивши його добрий розвій.

А Паїсій віддав свої великі знання та глибокий досвід Валахії та Молдавії. Року 1763-го Драгомирня перейшла до Австрії, тому Паїсій перебрався з своїми численними учнями українцями до Сікульського монастиря в Молдавії. Вкінці його запрошено організувати славний Намецький монастир в Молдавії, і тут Паїсій поклав дуже багато праці разом з своїми учнями-українцями. Всі вони займалися перекладом з грецької мови творів св. Отців Церкви, й сильно побільшили бібліотеку Намця. Року 1790-го Паїсій одержав в цьому ж монастирі сан архимандрита, а року 1794-го, на 72-му році життя, й переставився в молдавському Намецькому монастирі. Духова спадщина по Паїсію Величковському була дуже велика, - це головню його переклади св. Отцівських творів, але вся вона позосталася на чужому ґрунті й не дала належного врожаю, бо була відірвана від рідного національного ґрунту. У всякому разі, великий українець через брак національної свідомости не послужив безпосередньо

своїм батьківщині стільки, скільки міг.

Це той Паїсій Величковський, про якого навіть Ф.М.Достоевський, глибокий знавець російського старчества, писав у своєму романі "Братья Карамазовы" /видання А.Маркса, 1895 р., т.ХІІ ч.І ст.32/: "Утверждают, что существовало старчество и у нас на Руси во времена древнейшія, или непременно должно было существовать, но вола́дствие бѣдотвѣй Россіи, татарщины, смут, перерыва прежнихъ отношеній с Востокомъ послѣ покоренія Константинополя, установленіе это забылось у нас и старцы пресѣклись. Возрождено же оно у нас опять съ конца прошлаго столѣтія однимъ изъ великихъ подвижниковъ /какъ называютъ его/ Паисіемъ Величковскимъ и учениками его, но и доселѣ, даже черезъ сто почти лѣтъ, существуетъ весьма еще не по всѣхъ монастыряхъ, и даже подвергалось иногда почти что гоненіямъ, какъ не-олюханное по Россіи новшество". Такимъ чиномъ нашъ українець, Паїсій Величковський бувъ відновителемъ старчества у Росії.

Покинутий Паїсіємъ Величковськимъ року 1763-го Скитъ Іллінський зане-пав і майже занустиа. Українці-ченці, що своїмъ непослухомъ змусили Паїсіа покинути заснованого нимъ Скита, самі не могли дати собі ради. Такъ справа була аж до 1775-го року. Цього ж року, якъ відомо, цариця Катерина II наказала зрадливо й підступно зруйнувати Січ Запорозьку, і січовики запорожці розійшлися по різнихъ місцяхъ, - багато їхъ осіло по Дунаю, в Добруджі, на Кубані, в Чорномор'ї. Багато січовиківъ подалося й на Афон, і то в немалихъ масткахъ. І Іллінський Скитъ відразу заповнився й віджив, і бувъ урятований від загибелі.

І в цього часу, по році 1775-му Афонський Іллінський Скитъ став офіційнимъ Запорозькимъ Скитомъ. Наші запорожці, якъ знаємо, взагалі дотримувалися нашого стародавнього боярського звичаю, й любили на старість вступати до монастиря, особливо в Київський Печерський. І ото теперъ усі знеможені, занепаді на душі, зрадливо вигнані з рідного кубла, запорожці стали масово подаватися до Афону з Дунаю, з Добруджі, з Чорно-

мор'я, з Кубані, і всі селилися в своєму Іллінському Скиті.

Звичайно, запорожці принесли до Іллінського Скиту всю свою національну ідеологію, всі свої звички з Січі Запорозької, де вони так само жили братерським життям та без жінок. Принесли вони сюди й свої вільнолюбні думки й поступовання.

Цікаво тут зазначити, що запорожці підкреслили в своєму Скиті й одну з найголовніших рис нашої Української Церкви. З найдавнішого часу основоположником Української Церкви вважався й уважається в нас Св. Апостол Андрій, в що наша Церква вірила й тепер вірить з давнього передання. Ось тому найбільшою святиною св.Іллінського Скиту стали мощі Св. Апостола Андрія Первозванного,^{1/} які запорожці старанно добули для свого Скита.

Матеріально Іллінський Скит відразу віджив, бо запорожці були заможні, і все своє майно попередавали на Скит. Так само й ті січовики, що жили по інших місцях, щедро жертвували на "свій монастир".

І так жив Іллінський Скит у добробуті аж до 1821-го року, коли на нього несподівано опала велика біда: повстання греків накликала біду на весь Афон, а російсько-турецьке напруження, а потім війна стягла репресії на Іллінський Скит. Запорозький ігумен Парфеній, забравши частину ціннішого добра, втік на Чорномор'я. За вісім літ свого господарювання /1821-1829/ на Афоні турки сильно порушували Іллінського Скита, і він майже запустів.

В 1829-му році був підписаний Адріанопольський мир, і вже в 1830-му році Іллінський Скит став знову відживати. Вернувся до нього й ігумен Парфеній, вернулися й ченці-запорозжці, і Скит знову наповнився. Щедро відізнавалися колишні запорожці з над Дунаю, Кубані, Чорномор'я, жертви до Скита не спинялися, на Скит записувалися млини та рибні ловлі

1/Письма Святогорца к друзьям своим о Святой Горѣ Аѳонской, Спб.1850р.
Ч.11 ст.201.

/рибниці/ по Дунаю, і Скит незабаром віджив і відновив своє українське чернече життя, з ігуменом Парфенієм на чолі.

Але доброго спокою поміж ченцями-запорозцями як не було доти, так не було його й далі.

Насельники Іллінського Скиту були все-таки емігранти, що не могли легко забути минулого, а це їх робило мало слухняними й неспокійними. Січеві звички були занесені й до Святого Скиту, і з цими звичками ігумен Парфеній не міг дати ради. Ігумен цей, що багато витерпів за свого життя, але Скиту ніколи не кидав, як його попередники, помер від чуми, що була занесена на Афон.

В 1836-му році в Іллінському Скиті подвизався ієромонах Аникита, в мирі князь Сергій Олександрович Шириновський-Шихматов і він щедро допоміг нашому Скиту.^{1/} Кості о.Аникити зберігаються в ризниці церкви цього Скиту в простій скриньці, бо на Афоні померлі пробувають у землі тільки три роки. І Скит і далі добре розвивався, а в 1839-му році Пантократорський монастир, що від нього залежить Іллінський Скит, дав йому Устава, в якому окреслена залежність його від свого монастиря.

В 1841-му році в ов.Іллінському Скиті став новий ігумен Паїсій II, з походження басарабський болгарин. Нема відомостей, чи він був обраний, чи був наданий Скиту. І 30 літ твердо правив Скитом цей ігумен, і Скит не зменшувався. Помер Паїсій II року 1871-го. Видно, Паїсієві не легко було правити запорозьким Скитом, бо помираючи, він позоставив завідання обрати по його смерті ігумена не з своїх українців, якого українці слухатися не будуть, а краще з чужинців.

Більшість ченців не погодилася прийняти заповіту свого покійного ігумена, й виставили кандидатом запорожця о.Андрія, а меншість стояла за виконанням заповіту; Пантократор, цебто греки, підтримали меншість.

1/ Помер в 1837 р. в Афинах. Див. його "Дневник путешествія" в "Христіанское Чтеніе" за 1889-1890 роки. Див. ще "Письма Святоторца" 1850 р. Ч. I ст. 61-65, Ч. II ст. 201.

Зчинився бунт, який сам Афон довго не міг полагодити.^{1/}

Року 1847-го в Пророко-Іллінському Скиті побував ієромонах Сергій-Святогорець, і розповів про нього таке: "Скит стоїть самотно й далеко від моря на північносхідньому схилі Святої Гори, на одному з високих пустинних холмів. Тільки на схід він має види, а з усіх інших боків оточений сусідніми висотами. На захід від нього, на схилі Афонського хребта, в лісі, самотньо пишається теж руський Скит Богородиці Коілургу ^{2/} який належить Руссику й зайнятий виключно болгарами. Пророко-Іллінський Скит тепер оце тільки починає поправлятися; але він скупчений і тісний". Скит цей - щось середнє між спільножитним і своєжитним монастирем. Братія його - всі до одного українці. До теперішнього настоятеля був у них настоятелем чистий росіянин, проти якого так настроїлись українці, власне через його російське походження, що відмовили йому в настоятелстві й змусили відійти з усіма, хто був з великоросіян. А що Господь зробив? Він їм поставив ігуменом не Українця, і не чистого росіянина, а молдаванина, і таким чином поставив їх у необхідність коритися його старче-ській волі. Теперішній їх настоятель, о. Паїсій, людина шляхетних якостей, прекрасного характеру й доброго розсуду. Скільки раз не траплялося мені бути тут, завжди хто небудь з братії іронічно завважав, що ми в Руссику нідо впливом греків і позостаємося в повній від них залежності, тоді як тільки через нас вони можуть підтримувати існування монастиря. В Скиту три церкви. Братства не більше 30 чоловіка. Істотне й реальне джерело існування Скиту - це багаті рибні ловлі на Дунаї, але небезпечні для іноків через потребу стосунків зо світом. В Скиту давонення російське; жаль тільки, що головний давін малий. В церквах особливих

1/ К. Д е о н т ь е в: Восток, 1885 р. Ч. I ст. 55.

2/ Манастир Богородиці Коілургу /Тесля/ - це найперший український монастир на Афоні, з якого трохи пізніше, в 1169 р. повстав український же Св. Пантелеймонів монастир на Афоні.

прикрає нема, крім часточок мохів".^{1/}

І не зважаючи на нелегку свою долю, Іллінський Скит таки пережив різні удари, й дотримався зовсім добре аж до Світової війни. Залежить він і тепер від грецького монастиря Пантакратора, своєї землі не має, цебто ввесь час живе на виарендуванні ґрунті. Матеріально Скит стояв зовсім добре: мав свої виноградники, городи, млини й рибиці на Дунаї /спадщина від запорожців/. Іллінська ризниця певна коштовних шат, посуду, книг і т.ін., - усе дари головне колишніх запорожців. Скит має 11 своїх келій /з них 1 болгарська/ та 42 аскетичних каліві /колибі/, з них 34 українських.

Іллінський Скит має дві величні церкви: Соборний храм во ім'я св. Пророка Іллі, побудований ще запорожцями знад Дунаю та з Кубані, й церква во ім'я святителя Митрофана Воронізького.

В 1892 році ігуменом в Іллінському Скиті був о.Гавриїл. Року 1903-го тут було до 500 ченців, переважно українців.

Іллінський запорозький Скит - це справді український закуток на Афоні, ніби чудом перенесений сюди з України. Положений він у чудовій лісистій місцевості, а сам Скит увесь покритий пірамідними тополями. Українці, як відомо, люблять свою батьківщину за всіма її ознаками, а тому в Іллінському Скиті поставлений навіть вітряк, єдиний на ввесь Афон. Тут же рилять наші коледязі-журавлі. Скрізь чути мелодійну українську мову. Як і в себе вдома, українці й на Афоні до своїх гостей пильнують бути чемними та щиро гостинними.

Але в другій половині XIX-го віку Іллінський Скит став помалу де-націоналізуватися, головне тому, що українці на батьківщині його цілком забули, тоді як росіяне помітно ним опікувалися. В Скиту цьому побував навіть великий князь російський Костянтин Миколаєвич, а це стало при-

водом більшої російської опіки над цим Скитом.

Року 1892-го на Афоні побував князь Олександр Дабиха¹/, відвідав і нашого запорозького Скита, і писав про нього, між іншим, таке: "В то время, как любители и покровители украинской истории и старины, казавось, и не подозревали о запорожской святыне на Аеоне, щедрая и добровольная помощь не раз приходила к ней из далеких великороссийских губерний. В списках хиторов и ревнителей малороссийского Скита за истекшее пятидесятилетие значатся имена московских и петербургских благотворителей, малороссиян же - ни одного!"...²/

Така доля українського запорозького Скита на Афоні. На жаль, докладно про нього мало що знаємо, бо про нього існує тільки одна маленька окрема стаття, праця згаданого А. Дабихи, а всі інші дослідники Афона згадують про нашого Скита тільки побіжно. По 1914-му році цей український Скит мав би сильно занепасти, але обов'язок українців - не допустити до цього й таки підтримати його, як нашу історичну святыню. За останні два десятиліття Св. Іллінський Скит розсилає відозви про поміч, - відозви російською мовою, - й зве себе "руським"...

Л І Т Е Р А Т У Р А.

Князь АЛЕКСАНДР ДАБИХА: Малороссийская обитель на Аеоне. "Киевская Старина" 1893. кн. I, ст. 34-40.

К. ЛЕОНТЬЕВ: Восток, Россия и славянство, М. 1885 р. Т. I, ст. 34-35, 53, 55, 61, 62, 69, 71. -

Житіє і писання старця Паисія Величковського, Одеса 1887 р. -

Словарь Брокгауза, 1891 р. півт. 4 ст. 580, 593.

В. ЩУРАТ: Чернеча республіка на Афоні. Львів 1895. ст. 40-41.

И. И. СОКОЛОВ, див. История христианской Церкви в XIX вѣкѣ, Спб. 1901. Т. II ст. 138-140.

И. И. СОКОЛОВ: Аеон, див. "Богословская Энциклопедія" 1903 р. Т. II, ст. 223-224, 232.

1/ Дабиха-молдавський княжий рід, що в 1812 р. переселився на Херсонщину.
2/ "Киевская Старина" за 1893 р. кн. I, ст. 39.

А.ЯЦИМИРСКИЙ: Возрождение византийско-болгарского религиозного мистицизма и славянской аскетической литературы в XVIII в., Харків 1905 р., відбитка з "Сборник Харк.ист.-фил.общ." т.XV за 1908 р.

Письма Святогорца к друзьям своим о Святой Горѣ Афонской, Спб.1850 р.
Ч.II.

В "Энциклоп.Слов'нику" Брокгауза й Ефрона, 1891 р. півт.4 на ст.582 дано знімка з Св.Іллінського Скита, повтореного і в праці Дабіжі в "Кієв.Старині" 1893 р. кн.I.

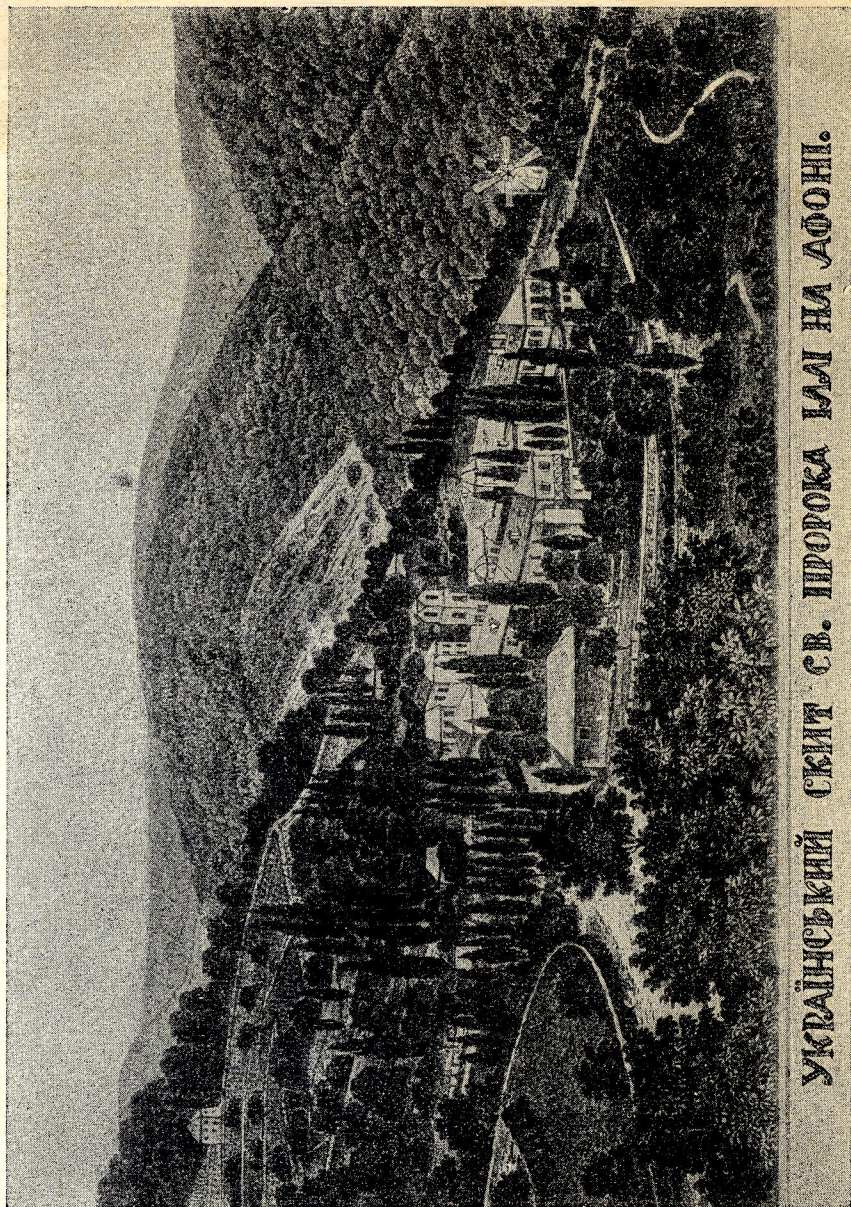
АРХИЄПИСКОП ІЛАРІОН -
/Проф.Др.Іван Огієнко/.

Львівська державна
наукова бібліотека

№

4383

УКРАЇНСЬКИЙ СКИТ СВ. ПРОРОКА ІЛІ НА АФОНІ.

P 14383

PL 4383

і. Огієнко.

Український запорозький
скит на Афоні.